ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 8, številka 4, december 2004 · ISSN 1408-2969

RECENZIJI

Marjana Ivanjko

Recenzija: Matthew Lipman: Harijeva odkritja

Citiranje: Marjana Ivanjko, »Recenzija: Matthew Lipman: Harijeva odkritja«, *Analiza: časopis za kritično misel* 8, št. 4 (2004): 114–119.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Matthew Lipman

recenzirala Marjana Ivanjko

HARIJEVA ODKRITJA

Krtina, Ljubljana 2003

Spremembe učnih programov za slovenske osnovne šole so uvedle tudi izbirni predmet *filozofija za otroke* za zadnja tri leta devetletne osnovne šole. Predmet obsega 105 ur letno, kar pomeni tedensko eno šolsko uro in je v vsakem razredu poimenovan drugače. V sedmem razredu se imenuje *kritično mišljenje*, pri predmetu pa se uporablja čitanka *Harijeva odkritja*, učiteljem pa je v pomoč tudi priročnik *Filozofsko raziskovanje* (Lipman in ostali, 1984). *Harijeva odkritja* so bila leta 2003 tudi delno prevedena v slovenski jezik. Skušala bom prikazati izvirno knjigo in slovenski prevod ter hkrati očrtati osnovne poteze filozofije za otroke.

Knjiga *Harijeva odkritja – Harry Stottlemeier's Discovery* (1985) – je prva didaktično filozofska čitanka, ki je bila napisana za otroke. Leta 1969 jo je napisal Mathew Lipman, ko je bil že petnajst let profesor filozofije na Columbia University v Združenih državah Amerike. Knjiga predstavlja začetek filozofije za otroke. Njen avtor je po več letih poučevanja *uvoda v logiko* na fakulteti začel poglobljeno razmišljati o pomenu predmeta in uporabnosti le-tega za študente. Spraševal se je, ali niso jezikoslovne in psihološke navade študentov tako trdno vzpostavljene, da je za kakršnekoli vaje oziroma poučevanje sklepanja že prepozno. Istočasno je ugotovil, da je predstavitev logičnega sklepanja primerna za otroke. Dobro sklepanje bi bilo treba začeti razvijati že v otroštvu. Raziskovati je začel, kako bi otroke pripravili, da bi bolje razmišljali.

Napisal je knjigo *Harijeva odkritja*, ki je bila prvotno namenjena individualnemu branju. Toda že prva preizkušnja, devettedenski tečaj za osnovnošolce, je pokazala, da so ti imeli boljše rezultate pri logičnem razmišljanju. Filozofija za otroke je postala poskusni predmet na osnovnih šolah.

Filozofija za otroke, kot jo pojmuje Matthew Lipman, je "delanje filozofije" v skupini otrok (razredu), kjer ustvarijo skupnost raziskovanja [*community of inquiry*]. Ta skupnost temelji na enakovrednosti in medsebojnem spoštovanju, kjer se otroci pogovarjajo in raziskujejo na temo, ki jo sami izberejo, potem ko so prebrali filozofsko obogateno zgodbo. Pomoč učitelja v takšni skupnosti je vodenje diskusije, usmerjanje vprašanj in skrb, da otroci za svoja stališča navedejo razloge in ugotovijo, ali so primerni in tehtni. Skupaj se ustavljajo pri različnih filozofskih vprašanjih in razprave bogatijo s kritičnim razmišljanjem in logičnim sklepanjem.

Harijeva odkritja so skupek filozofsko obogatenih zgodb in so organizirana v običajen uvodni format, saj niso niti problemsko niti zgodovinsko orientirana. Sestavljena so iz sedemnajstih poglavij, katerih bistvo so dialogi. Poglavja sestavljajo različne teme. Nekatere se nadaljujejo, medtem ko so druge primerne

le za določeno diskusijo. Teme pogovora so: kako dobro sklepati, možnosti razmišljanja, narava razuma, razlika med stopnjo in vrsto, med vzrokom in razlogom, med osebo in stvarjo in še mnoge druge. Hari in njegovi prijatelji se pogovarjajo, medsebojno dopolnjujejo, samostojno razmišljajo in prihajajo do sklepov o različnih temah, ki so predstavljene kot dogodki iz njihovega vsakdanjega življenja. Otroci sami raziskujejo in so ves čas v središču perspektive.

Združeni so v skupnost raziskovanja in skupaj odkrivajo boljše poti razmišljanja. Ob strani jim, z malo pomoči, stojijo odrasli. Avtorjev namen je bil, da bi ta skupina otrok služila kot model, s katerim se lahko učenci v razredu istovetijo, imena otrok v skupini pa predstavljajo *linije* različnih etničnih prednikov. Razlika med njimi je v načinu razmišljanja. V zgodbah nastopa dvajset otrok in vsak od njih ima svoj prevladujoči način razmišljanja (čudenje oziroma spraševanje pri Hariju, deduktivno razmišljanje pri Tonyju, induktivno razmišljanje oz. razmišljanje s pomočjo slutnje pri Lisi, občutljivost za čutenje drugih pri Anne, iskanje in veselje za pojasnjevanje pri Fran in samostojno razmišljanje pri Mickeyu), vsak pa uporabi vsaj še enega izmed prevladujočih načinov razmišljanja drugih otrok. Različni načini razmišljanja so dodatno predstavljeni z občasnimi nadgrajevanji enega načina razmišljanja z drugim in dopolnjevanjem več razmišljanj različnih otrok.

Rdeča nit zgodb so otroci, ki odkrijejo pravilo logike – zamenjavo subjekta s predikatom. Preizkusijo ga na različnih primerih in ugotovijo, da pravilo deluje. Vendar najdejo protiprimer. Sledi osuplost. Toda to jih ne ustavi. Pravilo razširijo in prilagodijo protiprimeru. Preizkusijo razširjeno pravilo in potrdijo veljavnost. Ostane pa vprašanje, ali bo pravilo uporabno v praktičnih primerih. Že na koncu prvega poglavja ga Hari uporabi v vsakdanjem življenju.

Lipman je želel otroke seznaniti z logiko na njim zanimiv način. Zamislil si je, da bi jih pripravil do učenja logičnih pravil s pomočjo filozofije. Načela razmišljanja, ki jih odkrijejo, morajo biti predstavljena relevantno, glede na osnovne in problematične vidike njihovih življenj. Čudenje je vsakodnevno prisotno tako v filozofiji kakor tudi v otrokovem življenju. Avtor je povzel ideje iz filozofske tradicije v zgodbe, ki bi jih lahko reflektirali in z njihovo pomočjo diskutirali o ontologiji, epistemologiji, estetiki in etičnih vidikih iz svojega življenja. Skozi poglavja spoznajo Aristotelovo logiko, za katero meni, da je najbolj sorodna jeziku in jo spremljajo filozofske ideje, ki so jih odkrili že predsokratiki. Vse je prepleteno v literarni obliki. Za temelj je postavljena formalna logika, predstavljeni pa so tudi elementi logike relacij, propozicionalne logike in veliko število primerov dobrega sklepanja. Lipman meni, da nič ne uči otroke bolje razmišljati kot pozorna raziskava mnogoterih uporab jezika samega in posledično diskusija o njihovih raziskovanjih in sklepanjih. Logična pravila niso postavljena zgolj zato, da se jih otroci naučijo, kajti v knjigi je mnogo primerov in načinov razmišljanja. Z idejami iz *Harijevih odkritij* spodbudimo otroke, da so pozorni na svoje misli in način sklepanja. Vendar je le malo ljudi, ki se ravnajo po silogističnih pravilih. Slednja so primerna samo za določena razmišljanja. Predstavitev različnih načinov razmišljanja pripelje do ugotovitve,

zakaj ima naše sklepanje večkrat logično obliko in zakaj so nekatere oblike sklepanja zmotne.

Ideje v knjigi niso predstavljene kot misli pomembnih filozofov. Vpletene so v literarni kontekst. Veliki filozofi sploh niso omenjeni, prav tako ne njihova dela. Zastopane niso nobene prepoznavne filozofske teze, kakor tudi niso posebej izpostavljeni dobri argumenti. Otroci se ob branju sami ustavljajo ob idejah, ki se jim zdijo pomembne ter razmišljajo in sklepajo o njih. V knjigi prav tako ne najdemo strokovne terminologije. Celo sama beseda *filozofija* je prikrita. Celotno dogajanje je opisano vsakdanje, z izrazi, ki jih otroci poznajo in uporabljajo. Namen knjige je pomagati otrokom, da bi razmišljali samostojno. Z njo naj ne bi bila zatrta otroška domišljija, kot se to pogosto zgodi zaradi prevlade dejstev, ki jih morajo osvojiti mladi ljudje, zaradi zaprtih problemov, ki sprejemajo le eno rešitev, brez možnosti za ustvarjalnost, različnost in čudenje. Otroci naj bodo pozorni na svoje lastne misli in na način, s katerim lahko njihove misli in refleksije delujejo v njihovem življenju. To lahko dosežejo z odkritjem pravil sklepanja in prikazi mnogih primerov dobrega razmišljanja.

Harijeva odkritja imajo še eno pomembno vlogo. Učijo nas, kako naj gledamo na otroke. Vedeti moramo, da so osebe, ne da bi pri tem zanikali, da so otroci. Lipmanov opis otroka se razlikuje od mnogih konceptov. Čeprav otroci včasih potrebujejo pomoč odraslih, je pomembna tema njihovo aktivno iskanje neodvisnosti. Otroci so opisani kot posamezni individui. Ne zaradi njihove zmožnosti, da se sami odločajo, temveč ker lahko navedejo razlog za svoje trditve in razumejo misli drugega.

Frederick S. Oscanyan (Lipman in Sharp, 1978: 274-284) v svojih raziskavah o filozofiji za otroke ugotavlja, da le-ti že v zgodnjih letih uporabe jezika demonstrirajo svojo sposobnost razmišljanja. Otroci glede na posamezne logične kompetence kažejo različne sposobnosti. Otrokove zmožnosti razmišljanja so odvisne od situacij, v katerih se znajde. Učitelji so odgovorni, da poiščejo ugodne okoliščine, v katerih bodo otroci v razredu pripravljeni nadgrajevati svoje sposobnosti razmišljanja:

> “Mnogo eksperimentov, ki vodijo k temu, da bi pokazali, kako se otroci lahko učijo formalne logike, nikakor niso bili brez plodov. Nazorno so pokazali, da se tisti otroci, ki so bili izpostavljeni nekemu formalnemu gradivu, lahko uče uporabljati logične operacije bolje kot otroci, ki mu niso bili izpostavljeni. Vprašanji, ki se vseskozi postavljata, sta: ‘Kako naj logika postane del večjega izobraževalnega programa? Kako bi lahko bila integrirana v učni načrt osnovne šole?’ Če se osredotočimo na logiko, ki je prisotna že v samem otroškem jeziku kot tudi v jeziku obstoječega učnega načrta, potem se lahko otroci uče logike veliko bolj pripravljeni in so pri tem bolj učinkoviti, tako dolgo, dokler so vodeni s strani učitelja, ki dobro zaznava in poseduje znanje.” (Lipman in Sharp, 1978: 263)

Tako otroci niso toliko osredotočeni na nov predmet, temveč postanejo pozorni na logiko, ki je prisotna pri drugih predmetih. Hkrati postanejo tudi bolj pozorni na dimenzije jezika in njihov lastni miselni proces.

Harijeva odkritja so zasnovana kot filozofska raziskava, ki vsebuje raznovrstne teme. Vendar so logične forme tiste, ki se pojavijo že v prvem poglavju in so pomemben del celotne čitanke. Odkritje logičnih pravil, potrjenih z vztrajnostjo in osredotočenostjo Harija, sestavlja ponavljajoče se logične teme, ki se vrstijo skozi poglavja. Logika je tista, ki povezuje naše razmišljanje. Njena pravila ustvarijo kriterije, po katerih vrednotimo razmišljanje kot dobro ali slabo, in je tista v jeziku, ki naredi razmišljanje sploh možno.

Temeljno logiko, ki je uporabljena v *Harijevih odkritjih*, imenujemo tradicionalna ali Aristotelova logika, ki sloni na silogizmih. Ima pomembno prednost, da jo spoznamo v običajnem jeziku in ne vsebuje simbolov ali drugih tehničnih pripomočkov. Otroci spoznajo pravila in vidijo, da sistematično sovpadajo. Pravila niso postavljena v posebno poglavje, temveč so predstavljena kot način razmišljanja. Pojavljajo se, da bi dopolnila razvoj kognitivnih spretnosti pri otrocih med desetim in štirinajstim letom.

Kritično razmišljanje je tisto, ki vzpodbudi več vprašanj kot odgovorov. Odpira nove možnosti raziskave in je kreativno prav tako kot kritično. Otroci v *Harijevih odkritjih* ga uporabijo, ko se morajo odločiti, kaj naj verjamejo in česa ne. Poskušajo najti smisel tistega, kar preberejo, vidijo ali slišijo. Uporabijo ga, ko sklepajo iz premis, s katerimi se včasih tudi ne strinjajo ali nimajo o njih povsem jasnega mnenja. Od učencev pričakujemo, da razumejo in racionalno rešujejo probleme, vendar jih moramo tudi spodbujati, da odkrivajo zmote, dvoumnosti in nejasnosti, alternativne možnosti in včasih tudi nekonvencionalno pristopijo k problemu. Lipman (1993: 597) primerja kritično razmišljanje s filozofijo za otroke. Kritično razmišljanje mora zadostiti štirim kriterijem:

– temeljiti mora na standardih in kriterijih dobrega razmišljanja;

– olajšati mora presojo (tako da se lažje odločamo);

– pozornost mora biti usmerjena na celoten kontekst (kot pri vseh pristopih neformalnega razmišljanja);

– prisotno mora biti samopopravljanje (udeleženci v skupnosti raziskovanja se uče popravljati lastne napake, preden bi jih popravil kdo iz skupine).

Filozofija za otroke zadostuje vsem navedenim kriterijem kritičnega razmišljanja. Poleg tega sta že pripravljena fikcijski tekst (čitanka) in razredna skupnost raziskovanja.

Slovenski prevod *Harijevih odkritij* obsega prvih pet poglavij čitanke, ker pa je zasnovan kot delovni zvezek, ima na koncu vsakega poglavja tudi izbor vaj, ki so primerne za utrjevanje določenih tem. Vaje so prevedene iz priročnika za učitelje *Filozofsko raziskovanje* (Lipman in ostali, 1984). Vendar priročnik *Filozofsko raziskovanje*, ki ni preveden v slovenščino, ob vsakem poglavju nudi več vaj, pojasnjevalnega besedila namenjenega učiteljem in nekaj praktičnih vprašanj, ki so namenjena za spodbujanje diskusije. Zbrane so vodilne ideje, rešitve vaj in vprašanja, ki so v pomoč učiteljem pri samooceni poučevanja določenega

poglavja.

Prevod je delno prilagojen slovenskim razmeram, predvsem v primerih, ko sta ameriški vsakdan in družbena ureditev drugačna od slovenske. Dobesedno niso prevedena imena otrok in ostalih oseb iz čitanke, pri čemer je izgubljen avtorjev namen, da imena otrok predstavljajo linije različnih etničnih prednikov. Že v prvem poglavju pa je bila odpravljena napaka iz originala, ki navaja, da Halleyjev komet obkroži sonce vsakih 77 in ne vsakih 76 let.

Iz uvodne popotnice, ki sta jo *Harijevim odkritjem* napisala Hladnik in Šimenc, bralcem lahko odkrijemo možnost skupnega raziskovanja, ki je ostala bistvena tudi v slovenskem prevodu in vas vabi, da jo tudi sami preizkusite:

> "Čitanka je torej namenjena skupnemu premisleku. Seveda v skupini najprej misli vsak sam. Brez tega ni skupinskega razmisleka. A v skupini imamo priložnost svoje misli povedati drugim. In ko tisto, kar nam je prišlo na misel, skušamo pojasniti drugim (kar ni vedno najbolj enostavno), se včasih zgodi, da nam pade na pamet še kakšna nova ideja. In ko poslušamo, kako drugi vidijo iste stvari, kako zelo drugačno je lahko njihovo mnenje od našega, se prav tako lahko primeri, da se nam utrne kaka fina zamisel. Če ne pogosto, pa vsaj včasih. Skupni razmislek zna biti tudi veliko bolj zabaven kot samotno branje. Čeprav je lahko tudi to čudovit potep po nenavadnih svetovih. Vendar ima skupinsko potepanje svoj čar, še posebno, če učiteljica ali učitelj ni tisti, ki pozna pravo pot in prave odgovore na vsa vprašanja, temveč je le vaš spremljevalec, ki včasih pomaga, da se ne izgubite preveč. Prav nič ni narobe. če se včasih izgubite malo – saj če se izgubite, se boste morda tudi našli."

V katerih pogledih nas je izobraževanje najbolj razočaralo? Največje razočaranje tradicionalne izobrazbe je njena nezmožnost, da bi se z njo ljudje približali idealu razumnosti (kar ne pomeni, da trdimo, da morajo biti vsi, ki so razumni, izobraženi, temveč da bi kdorkoli, ki je izobražen, moral biti razumen). Izobraženega človeka si predstavljamo kot kultiviranega. Vendar nam bližnji pogled na tradicionalno izobraževanje razkrije učence, ki preučujejo snovi in se jih dejansko uče, medtem ko ne razmišljajo s pomočjo in v mejah znanja, ki so ga pridobili. Le redko se tradicionalno izobraževanje sreča z Vicovim izzivom – da je edina pot, da nekaj res razumemo, ta, da to tudi sami na nek način poizkusimo. Da bi bil nekdo povsem izobražen, mora biti sposoben obravnavati vsako znanje kot jezik in tekoče razmišljati v tem jeziku. Filozofija pa je tista disciplina, ki nas najbolje pripravi, da razmišljamo v okviru znanja drugih disciplin in ji mora biti določena osrednja vloga v zgodnji (kot tudi v poznejši) fazi izobraževalnega procesa (Lipman, 1988: 17-18).

Izbirni predmet devetletnih osnovnih šol filozofija za otroke kot tudi prevod prve od čitank, ki so namenjene poučevanju *filozofije za otroke*, nam daje navdih in upanje, da *je* to začetek boljšega izobraževanje, ki bo otrokom in kasnejšim odraslim pokazal pot, kako postati samostojni, kritični misleci.

Literatura

Lipman, M., Sharp, A. M. in F. S. Oscanyan (1984). *Philosophical Inquiry. An Instructional Manual to Accompany Harry Stottlemeier's Discovery*. New York: University Press Of America.

Lipman, M. in Sharp, A. M. (1978). *Growing up with philosophy*. Philadelphia: Temple University Press.

Lipman, M. (1985). *Harry Stottlemeier's Discovery*. Montclair: State College.

Lipman, M. (1988). *Philosophy Goes To School*. Philadelphia: Temple University Press.

Lipman, M. (1993). *Thinking Children And Education*. Montclair: State College.